

12. (146.) Régi Uri Méltósággal fénlő, Az Ellenkező dolgok között Meg-próbáltatott Bátor Elmének Győzedelmessége. Mellyet, Nemzetének s édes Hazájának sok változási között való Állhatatosságában, Nagyságos Uri Származásában, Uri Házának bölts Igazgatásában, Nemes Erdély Országának terhes Gubernálásában, és végre emlekezetes Halálában, mint világos példában, mindeneknek látni 's tudni hagyott, A' Méltóságos Gróf Ur, Losonczy Bánffy György Urunk ö Nagysága; A' Felső Római Császár Koronás Királyunknak és Kegyelmes Urunknak ö Felső Tanács Ur hive; és Erdély Országába lévő Guberniumának Gubernátora; Nemes Kolos és Doboka Vármegyéknek Fő Ispánnya; Kolosvár Városának Fő Kapitánnya; a' Reformata Ekklesiáknak és Scholáknak nagy Oszlopa 's Táplálója. 4r. A — D 2 = 3 1/2 iv = 14 sztlan lev.

Colophon: »Kolosváratt, Nyomtatta Telegdi Pap Sámuel, 1709. Esztendőben.«

Ezen magyar gyászverseket, melyek együtt nyomtatva s egy kötetben jelentek meg a Szathmár-Némethi Sámuel kolosvári ref. tanár által gr. Bánfi György halálára irt s »Lucerna Provinciae Transsylvanicae extincta« czim alatt kiadott latin életrajzzal és gyászversekkel, kiadta »A' Nagy Enyedi Collegium.«

Erd. Muz. — Szászvárosi ref. gym.

ÉSZREVÉTELEK A „RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR“-AMHOZ KÖZLÖTT ADALÉKOKRA.

A »Magyar Könyvszemle« folyó évi első füzeté becses adalékokat tett közzé »Régi Magyar Könyvtár«-amhoz, a) a magyar nemz. múzeum könyvtárából, b) id. Szinnyi Józseftől a budapesti m. k. egyetemi könyvtárból, s ezeken kívül c) megjegyzéseket közölt munkám néhány adatára Dr. Kiss Árontól.

Ezen közlemények, az ezen folyóirat múlt évi folyamának utolsó füzetében a Fraknoi Vilmos által és általam közzétett

adalékokkal együtt, 133-ra szaporították azon régi nyomtatványok számát, melyeket vagy teljességgel nem ismertem, vagy csonka példányokat látván, csak hiányosan írhattam le, vagy csak régibb írók leírása után vehettem föl.

Nem lehet senki, ki munkám hiányainak pótlásán, tévedéseim helyreigazításán, eddig ismeretlen régi magyar nyomtatványok fölfedezésén, és így nemzeti irodalmunk ismeretének terjedésén nálam őszintébben örvendhetne; hiszen a legujabban napfényre jött adatok legnagyobb része, ha nem is egyenesen az én munkám és fáradságom által, közvetve kézikönyvem megjelenése következtében látott világot: de éppen ezért azt hiszem, hogy az illetők legkevésbé sem fogják fölszólalásomat annak tulajdonítani, hogy fölfedezési érdemöket kisebbitni akarnám, ha az általam nem ismertekül fölhozott régi magyar nyomtatványok számát néhánynyal megapasztom, kimutatva, hogy ez új adalékok közül néhányat munkámban teljesen leírtam, néhány csonka példány tévesen van eddig ismeretlen gyanánt fölvéve, s néhányra nézve, melyeknek szövege csak nem egészen latin, melyeket munkámban önkényt mellőztem, nagyon is kétséges, vajjon a magyar nyelvű nyomtatványok közt helyet foglalhatnak-e? *)

Veszem elsőben a m. nemz. múzeumi könyvtár adalékait.

Az 59. sz. alatt áll: Pathai István, Az Sacramentomokról. H. n. 1593. — Valamint az 1592-diki valódi kiadást munkámban 266. sz. alatt, ugy ezen 1593-diki átkiadást, melyben csak a cím lap volt újra nyomtatva, 276. sz. a. bőven leírtam, s mind két kiadásnak a m. n. múzeumban lévő példányait is főlemlitettem.

61. sz. alatt H. n. 1620-ra van fölhozva »Minden esztendőre szolgáló örök Calendariom és az Cisio Janus Magyarol. 8-r. 8 sztlan levél«. — Ez nem önálló nyomtatvány, hanem Szenczi Molnár Albert Heidelbergben 1621-ben megjelent Imád-

*) Nézetem szerint a »Régi Magyar Könyvtár«-ban vagy csak azon nyomtatványok foglalhatnak helyet, melyeknek egész tartalma magyar; vagy mindazok, a melyeknek tartalma akár csak részben is magyar. A »Régi Magyar Könyvtár« nagyérdemű szerkesztője az utóbbi nézetet fogadta el, mert a szótárakat és »Formulae puerilium colloquiorum« című latin-német-magyar iskolai kézikönyveket is fölvette. Ennek következtében a magyar nyelvű magyarázó szöveggel bíró nyelvtani munkák sem mellőzendők.

ságos Könyvecskéjének előzményei közt volt kiadva. Munkámban, e könyv leírását adva, az 514. sz. a. e melléklet pontos címét közöltem, a m. n. múzeum címlaptalan példányát is megemlítve.

62. sz. a. áll: Alstedius, Rudimenta lingvae Latinae. Albae Juliae. 1640. — Ezt, mint latin nyelvű munkát, melyben csak elvétve fordulnak elő egyes magyar szavak, magyar nyomtatványnak nem vehettem föl.

65. sz. a. munkámhoz új adalékul van leírva »Sz. Molnár Albert Soltára. Amsterdám. 1645. 8r. 107. lap.« — Ezt a kiadást, mely az amsterdami 1645-iki bibliával együtt nyomtatva s egy kötetben jelent meg, munkámban a 766. sz. a. azon biblia leírásával együtt ismertettem, a m. n. múzeum példányát is említtve.* — Megjegyzem még, hogy e kiadásban a Soltárok 105 számozott és 2 sztlan lapra terjednek, erre egy üres lap következik s a 109—150 lapon Catechismus, könyörgések stb. állanak.

69. sz. a. Komáromi Csipkés György. Hungaria Illustrata. Utrecht. 1655. van leírva. — E latin nyelven írt magyar nyelvtant, melynek újabb lenyomatát a Corpus Grammaticorum Lingvae Hungaricae-ban Toldy Ferencz éppen az erd. múzeum példányából közölte, minthogy benne egyes magyar szavak és mondatok csak példakül vannak fölhozva, munkámban mellőztem, valamint ugyanezen elvből hagytam ki Pereszlényi Pál, Kövesdi Pál, Tótfalusi Kis Miklós és ifj. Csécsi János latinul írt magyar nyelvtani munkáit is.

71. sz. a. Alstedius, Rudimenta Lingvae Latinae. Leutschoviae. 1667. — Ugyanazon okból mellőzendőnek tartottam, mint a fentebb említett 1640-iki kiadást.

75. sz. a. le van írva: Klesch, Dissertatio de Jure Peregrinantium. Jena. 1680. 4 r. — Ezen 48 (nem mint közölve van 78) lapra terjedő latin nyelvű académiái értekezést, az utolsó lapon álló magyar üdvözlő versért, nézetem szerint a magyar nyelvű nyomtatványok közé fölvenni nem lehet.

77. sz. a. Pereszlényi Pál. Grammatica Lingvae Ungaricae. Tyrnaviae 1682. — Miért nem vettem föl, fentebb megmondtam.

*) Minthogy ezen munka külön címlappal és lapszámozással (I és A.) jelent meg, önálló nyomtatványnak tekintendő Szerk.

79. sz. alatt le van írva: »Szathmár-Némethi Mihály. Halotti Centuria. Kolosvár. 1684. 8 r.« — Ezen átkiadást, mely éppen ugymint a valódi 1683-diki kiadás, 596 (valósággal 708) lapra terjed, nem ismertem s nem vettem föl, az 1683-diki kiadás leírásában **1301. sz. a.** tévedve írtam, hogy Bod Péter, M. Athenás **191. l.** hibásan teszi e könyvet 1684-re. — A pontos közleményben csak annak hiányát látom, hogy nincs megemlítve, mint főttebb a Pathai munkájánál, a kiadás mivolta; hogy t. i. 1684-ben csak a címlap volt újra nyomva és az 1683 diki nyomtatvány elébe csak egy egészen új ajánló levél volt nyomtatva.

83. 84. 85. sz. a. le van írva a lőcsei 1696-iki ref. énekes könyv, mely áll 3 részből, a) Gönczy-féle énekes könyv bővített kiadásából, b) a Buzgó Hálaadások és Könyörgésekből, c) a Molnár Albert által fordított Zsoltárokból. — Ezen általam nem ismert kiadás leírásában, a 2-ik részre, a Hálaadások és Könyörgésekre nézve, melynek külön címlapja úgy ezen, mint más régiebb kiadásokban nincs és nem is volt, kérdésbe van téve, vajjon lőcsei 1696-iki nyomtatás-e? — E felett kételkedni nem lehet, mert valamint ezen énekeskönyv régiebb kiadásai (Várad 1648. és 1651., Kassa 1662., Kolozsvár 1680., Lőcse 1683., 1690., 1694.); úgy ezen lőcsei 1696-diki kiadásban, sőt az ujabbakban is, ezen imádságok az énekekkel, a sz. Dávid zsoltáiraival mindig együtt voltak nyomtatva, a címlapon ezen rész, a »szép áhitatos imádságos könyvecske«, a leírt 1696-iki kiadásban meg is van említve, s s tulajdonképen csak az említett három rész együtt teszi a címlap szerint »tellyes« énekeskönyvet.

86. sz. alatt hibásan van Molnár György neve alatt leírva Molnár Gergely Elementa Grammaticae Latinae cz. munkájának lőcsei 1696-iki kiadása, melynek általam ismert régiebb, kolozsvári 1556. 1671-iki kiadásait, mint latin szövegűeket a csak például fölhozott egyikét magyar szóért munkámba nem vettem föl. — A szerző nevére nézve, mely a közlött címmásban így áll: »a Georgio Molnar«, ezen 1696-iki kiadást nem látván, nem tudhatom, vajjon a tévedést a címlapon nem a lőcsei nyomda követte-e el *): de az eredeti 1556-iki s valamenynyi

*) Miként a címlapon, úgy az 1661. Sárospatakon kelt előszóban is a szerző Molnár Györgynek és nem Gergelynek neveztetik. Szerk.

későbbi kiadásokból kétségtelen, hogy a szerző az 1558-ban elhalt kolozsvári tanár Molnár Gergely, kinek »Erotematum dialectices libri tres« című, Kolozsvártt, év nélkül, Heltai Gáspár nyomdájában megjelent latin munkája, melyben egyes műszavak s idézetek görög betűkkel vannak nyomtatva, az erd. múzeumi könyvtár legbecsesebb ritkaságai közé tartozik.

88. sz. alatt le van írva Tótfalusi Kis Miklós Kolozsvártt 1697-ben megjelent »Apologia Bibliorum« című igen ritka és érdekes munkája, melyet munkámban a már gyakran említett elvből nem vehettem föl: jóllehet annak, a Toldy által a Corpus Gramaticorum kiadásában használt s egyetlennek hitt de azóta Ballagi Mór könyvtárából elveszett példányán kívül még három példányát ismertem: az erd. múzeum, a kolozsvári ref. coll. és a m. n. múzeum leírt példányát, mely az erd. múzeum dupluma volt.

89. sz. alatt ismertetett, Missovicz Mihály által írt címlaptalan csonka latin grammatikára, továbbá a

95. sz. alatt leczímezett, Pereszlényi Pál által írt »Grammatica Lingvae Ungaricae.« Nagy-Szombati 1702-iki kiadására, melyet az erd. múzeum könyvtárában is ismertem, a fentebbiekre már megtettem észrevételemet.

93. sz. alatt adva van a gr. Zichy István fölött tartott s N.-Szombatban 1700-ban nyomtatott halotti beszéd czímmása, melyet egy példányban sem láttam. Minthogy azonban ugyanezen munka teljes czímmása alább a 130. sz. alatt az egyetemi könyvtár adalékai közt is előfordúl, egyik vagy másik szám törlendő s ezzel az előbb nem ismert adalékok száma egygyel apasztandó.

100. sz. alatt Forgács Simon neve alatt hibásan van közölve Zrinyi Miklósnak h. n. 1705-ben, Forgács Simon által latin czímmel kiadott, s később 1791-ben M.-Vásárhelyen »Ne bánts d a magyart« cím alatt újra közzé tett munkája, melyet munkámban 1710. sz. a. leírtam.

101. sz. alatt Egerre, 1705-re van fölvéve Rákóczi Ferencz h. és év n. 4r. 5 iven megjelent hadi parancsa, mely kelt Egerben, 1705. máj. 1-én. — Ez előttem ismeretlen nyom-

tatvány nem lehetett Egerben nyomtatva, hol 1756 előtt nyomda nem létezett.)*)

110. sz. alatt hely és év nélkül van fölvéve a »Hála Adások és Dicsiretek« m. n. múzeum példánya, melynek címlapja hiányzik, 382 lappal és végül 6 sztlan levéllel. — E leírásból bizvást merem állítani, hogy ezen csonka példány nem ismeretlen új adalék; mert az nem lehet egyéb, mint a Kolozsvártt 1680-ban nyomtatott Énekeskönyv épen ennyi lapot tevő egyik része*), melynek két ep példányát munkámban 1244. sz. alatt leírtam, s azóta harmadik ép példányát is láttam az alsó-sebesi francisc. zárda ktárában.

Ugyanezen észrevételt merem kockáztatni a következő

111. sz. alatt hely és év n. fölvett csonka könyvre nézve is. Ennek közlött címe: »Egy Evangélikus nemes magyar hazafinak és plébánosnak a szent-írásról barátságos beszélgetései« csak a csonka könyv egykori birtokosa által volt kigondolva. A leírásból, A4—Ee7=7—446 lap, bizvást állíthatom, hogy ezen csonka példány nem egyéb, mint Czeglédi Istvánnak »Egy veres tromfosdit ládtszó Sandal Barátomnak, játék el-vesztéseért való megpirieskeltetése«. (1666.) 8r. 448 lap; melynek általam látott hat példányát munkámban az 1052. sz. a. leírtam.

A budapesti m. kir. egyetemi könyvtár adalékaira észrevételeim következők:

119. sz. a. leírt Lippai Ferencz halotti beszéde Homonnai Druget Erzsébet fölött, N.-Szombat. 1662. új adalék ugyan, a mennyiben példányát nem látván pontos czímmását nem adhatam: de a leírásban mellőzve van annak megemlítése, hogy e nyomtatvány rövid címét, úgy amint Sándor Istvánnál találtam, a szerző neve és a nyomtatási hely nélkül, munkámban 999. sz. a. közöltem. Ugyanezen észrevételem áll a

121. sz. a. leírt munkára, Landovics István halotti

*) A nyomtatvány nem Egerben nyomtatott, hanem a manifestum Egerben bocsáttatott ki. Szerk.

**) Ezen föltevés. úgy látszik téves. A muzeum csonka könyve 382 levélből (=764 lap) áll; a kolozsvári énekes könyv illető része 382 lapból. Szerk.

beszédére Jakusith Susánna fölött, N.-Szombat. 1676., melynek rövid czímét Sándor István után munkámba 1205. sz. a. fölvettem.

124. sz. a. mint új adalék áll: Matusek András halotti beszéde Szécsényi György esztergomi érsek fölött, N.-Szombat. 1695. — Ennek teljes czímmását, az általam ismert három példány után, munkámban 1478. sz. a. közöltem. Az igaz, hogy a czímmás fölött álló homlokiratban nyomdai hibából »Lőcse, 1695« áll N.-Szombat helyett; de ezen tévedés a helyesen közlött teljes czímmásból észrevehető és kiigazítható. Nagyobb baj az, hogy a névmutatóban Matusek András neve tévedésből kimaradt, s ez okozhatta, hogy a különben gondos és figyelmes közlő e nyomtatványt általam nem ismertnek tartotta.

125. sz. a. föl van hozva egy Haskó Jakab fölött tartott halotti beszéd, N.-Szombat. 1695., címlaptalan csonka példánya, azzal a megjegyzéssel, hogy ez egészen más szerző műve, mint az a Haskó fölött tartott halotti beszéd, mely munkámban 1481. sz. a. le van írva. Még ebből azonban nem lehetek meggyőződve, hogy ezen csonka nyomtatvány ismeretlen-e, mert kérdés, hogy az nem egyezik-e azzal a Haskó Jakab fölött tartott, s ugyancsak N.-Szombatban 1695. megjelent másik halotti beszéddel, melyet 1480. sz. a. éppen az egyetemi könyvtár ép példánya után leírtam, miről a leírásban nincs említés téve.

131. sz. a. áll: Syllabus Vocabulorum Grammaticae Emm. Alvari. Tyrnaviae. 1703. (magyar és tót magyarázattal).

133. sz. a. Dobronoky, Phrases Latinae. Tyrnaviae. 1709. (magyar szavak és mondatok latin magyarázattal).

Ezeket bár ismertem, az utóbbi az erd. múzeum ktárában is meg van, önkényt mellőztem.

Dr. Kiss Áron munkámra öt pontban tett megjegyzéseire pontonként kell válaszolnom.

1. Hogy Franckenak Oktatását a gyermek nevelésről, Halle, 1711. nem Babai György, hanem Bárány György fordította, teljesen meggyőzőleg bebizonyítottak elismerem, s igen szívesen köszönöm, hogy ebbeli tévedésem, melyet az eléggé meg nem bízható Sándor István után követtem el, helyre van igazítva.

2. Azon figyelmeztetésre, hogy Szőnyi-Nagy István »Magyar Oskoláját«, melyet én az általam látott s eddig egyetlennek ismert példány után 1475. sz. a. Kolozsvár, 1695-re vettem föl, »a Sarkadi-Bartók-féle Szatmár története« 1689-re teszi, ezt a fölvilágosítást adhatom. Ezen adatot e. h. 129. l. ismertem és ismerem: de e pusztán odavetett állításra »Magyar Oskola 1689«, melynek hitelessége semmivel sincs igazolva, én munkámba az 1689-iki kérdéses kiadást föl nem vehettem, s mind addig, míg e kiadás létezte meggyőzőleg bebizonyítva nincs, föl sem is veszem. Legfeljebb az 1695-iki kiadás leírásához tett jegyzetemben érinthettem volna ezen előttem akkor is, most is méltán kétségbe vont adatot. Ennél azonban nagyobb és méltóbban megróható mulasztást követtem el azzal, hogy leírásomban az általam ismert szerzőt Szőnyi Nagy Istvánt, — kinek neve alatt adta ki újra ezen hangoztató módszerű Ábéczét Toldy Ferencz 1866-ban a Corpus Grammaticorumban, — megnevezni elfelejtettem.

3. A Lőcsén 1697. és Bátfán 1705. kiadott s általam 1509. és 1699. sz. a. leírt, catholicus gyermekek számára készült Libellus Alphabeticus-ra Kiss Áron megjegyzi, hogy »ezen ábécét 1697 előtt is kiadták és 1705 után is nagyon sokszor.« — Én e könyvecskének 1697 előtti kiadást nem ismertem, s le lennék kötelezve, ha a közlő úr azt vagy azokat megismertetné; az 1705 után kelt kiadások közül pedig »Régi Magyar Könyvtár«-amba csak a bezárólag 1711-ig nyomottakat vehettem volna föl; ilyen kiadásról pedig nem volt és nincs tudomásom.

4. Szőnyi Nagy István »Örök élet koronája« és »Tizenkét csillagok koronája« cz. két munkáját, melyek Sándor István-nál M. könyvesház 67. l. nem 1700-ra, mint Kiss Áron írja, hanem a XVII. századi, de ismeretlen évi munkák közt vannak megemlítve, munkámba Sándor István hitelére föl nem vehettem; miután tapasztalásból tudtam, hogy ő az ily bizonytalan évi munkák közt számos oly dolgozatot hoz föl, melyek csak kéziratban maradtak s nyomtatásban soha meg nem jelentek, s miután kétségtelennek tartottam, sőt tudtam, hogy éppen ezek közé tartozik Szőnyi N. István két említett munkája is, melyekről Sarkadi-Bartóknál is e. h. olvashatjuk, hogy »kéziratban vannak.«

5. Ezen megjegyzésre nézve: »Szönyitől Kegyes lélek vezér csillaga, kiadatott 1681. és 1687-ben Patakon« nem tudhatom, hogy abban a »Patakon« szó vonatkozik-e mind a két kiadásra, tehát az 1681-dikire is, melyet mind a két azon évi nyomtatásban (Debreczen. 1681. és h. n. 1681) 1257. és 1271. sz. a. leírtam és ismertettem: azt azonban bizvást merem állítani, hogy sem 1681-diki sem 1687-iki s.-pataki kiadás nem létezett s nem létezhetett; mert S.-Patakon 1671-től fogva, midőn Báthori Zsófia a reformátusok templomát és iskoláját elfoglaltatta s a nyomdász Rosnyai János Debreczenbe költözött, a reformátusok nyomdával az újabb korig nem rendelkeztek. Tudom ugyan, hogy S.-Patakon 1686-ban az előljáróság megkísértette a Gyula-Fejérvárra menekült főiskolát egy kisebbszerű iskolával pótolni, melyben idősb Csécsi János mint tanár egymaga rövid ideig működött is: de ez újonnan sarjazni kezdő iskolát, — mely mellett az akkori viszonyok közt nyomdára gondolni sem lehet, — már 1687 első felében, az eperjesi vérbiróság idejében, a jezsuiták ismét elfoglalták, és így Szőnyi munkájának s.-pataki 1687-diki kiadása éppen olyan lehetetlenség, mint a Sándor István által S.-Patakra 1681-re fölhozott két magyar könyv, melyek közül az egyik Szepsi András munkája, Patakon de 1662-ben, a másik pedig a Pataki István munkája, 1681-ben, de Kolozsvárta volt nyomtatva.

Szabó Károly.